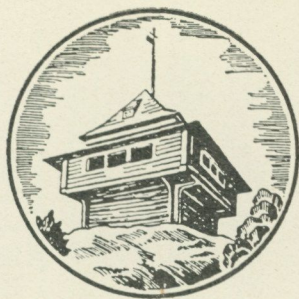

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1948**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1948

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en interiör av det gamla boktryckeriet på Skansen, där stundom sentida yrkesmän arbeta i gamla dräkter. Skansens många verkstadsmiljöer ha varit särskilt aktuella under det gångna året, då jämnt ett sekel förflutit sedan skråväsendet avskaffades och näringsfriheten infördes och då en rad hantverksföreningar landet runt kunnat fira sitt hundraårsjubileum.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1948

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

EN BRUDDRÄKT FRÅN 1744

av Gudrun Ekstrand

Många bevis på äldre generationers flit och handaskicklighet ha vi bevarade i broderade stubbar, koftor och täcken m. m., men ytterst få äro de, som giva en ledtråd till exakt datering. Vid ett studium av dessa alster visar det sig, att man under 1700-talet hade ett mycket rikt och varierande mönsterförråd att ösa ur, och hade man sedan själv litet fantasi, kunde det ju ytterligare utökas.

Det är framför allt de franska mönsterstickarna Jean Bérain (1638—1711) och Daniel Marot (död 1718), som äro impuls-givare och vilkas mönster för en mycket lång period kvarleva i mer eller mindre ursprunglig gestalt. Men att man inte riktigt hann följa med sin tid här uppe i Norden bevisar den här aktuella brudkjolen. Kjolen härstammar från 1744, då den begagnades av Catharina Bethulin vid hennes bröllop med gross-handlaren i Stockholm Daniel Broms. Catharina Bethulin, troligen född 1719 och dotter till viktualiehandlanden Jonas E:son Bethulin och hans hustru Catharina Gries i Stockholm, dog redan 3 år efter bröllopet i barnsäng efter sitt andra barn den 10 april 1747 och lämnade maken att ta hand om de två barnens "Christeliga upfostran". Det var den 18 månader gamle sonen Jonas (sedermera brukspatron i Karlshamn och ägare till Kompersmålå) och den 8 dagar gamla dottern Catharina Beata.

I 1747 års bouppteckning efter Catharina Broms finner man att det var en mycket välförsedd och omväxlande garderob, som den unga frun haft. Men så hade hon också lagt ned mycken möda och omsorg på den. Den muntliga traditionen berättar att hon använt inte mindre än fyra år för att sy sin

brudklänning. Den betecknas också som den "underbara brud-dräkten" av hennes sentida efterkommande. Av denna har man bevarat en grön sidenkjol, en sammetssko i nästan exakt samma färg med metalltrådsbroderier — ursprungligen sutto spännen av bergkristall på skorna — samt lösa blommor, vilka broderats på en röd överklänning. Vid ett något närmare studium visar det sig emellertid att dessa plagg ej kunna ha begagnats vid samma tillfälle, då skillnaderna i stil och utförande äro alltför stora. Troligen rör det sig här om en sammanblandning av själva bröllopsklänningen och ungmors- eller annandagsklänningen.

Då brudklänningen vanligen var den unga damens officiella festdräkt, sydde man den ofta inte bara av ett mer påkostat material utan dräktens snitt blev även ett annat än vardagsklänningens. En borgardams vardagsdräkt bestod ju av kofta och kjol i samma eller varierande material, men till stora fester och vid högtidliga och officiella tillställningar användes en helskuren fotsid klänning med fiskben i fodret på det figursyddas livet, en robe. Denna var alltså ett plagg, som inte alls var nödvändigt att anskaffa för personer, som inte tillhörde de högsta kretsarna, men fru Broms hade inte mindre än fem rober. Som nummer ett bland dessa och först av gångkläderna har i bouppteckningen skrivits "en Brokått triumphants råb med Kior-tell och Pels", dvs. en brokig robe med kjol och pelisse, de senare i samma eller avvikande färg av triumphantsiden, ett siden som påminner om damast. Här torde man kunna igenkänna den vinröda roben av triumphantsiden med de i kulört silke broderade blommorna, bild 1. Någon fullständig bild av roben kan man ju inte få, då blott rester av densamma bevarats. Värdet av denna klänning överstiger samtliga andra klänningars, den är nämligen upptagen till 1000 daler kmt, en icke föraktlig summa, då samtliga inventarier i bouppteckningen uppgingo till 49.930 daler kmt.

Troligt är att blommorna — ca 30 cm höga — varit glest broderade över hela roben, möjligen med en avslutande bård i nederkanten. Att på detta sätt brodera en klänning var vid denna tid inte ovanligt. Av samma typ och storlek är den lik-

Bild 1 och 2. Broderade blommor i flerfärgat silke, som imitera de broscherade sidentygerna. Den vänstra blomman har tillhört Catharina Broms brudklänning 1744.

nande, här avbildade, i silke broderade blomman, som troligen även den suttit på en klänning, bild 2. Man åsyftade att imitera de dyrbara, broscherade sidentygerna, vilket framgår av exempelvis Regina Christina Lillienbergs porträtt från år 1742, bild 3. Här ser man vilka förebilder man haft i minnet: de glest utspridda naturalistiska blommorna. Men inte endast med silke på siden utförde man liknande broderier, de kunde även göras med enklare material, såsom ylle på bomulls-, ylle- eller linnelärft.

Blommorna, som bevarats av Catharina Broms' brudklänning, äro av varierande typer, vanligen en tulpanliknande blomma med en rätt grov stjälk, från vilken en stor och några mindre blommor, knoppar och blad växa ut. Arbetet är utfört i schattér-, stjälk-, påläggs- och bottensöm med en tendens att ge stänglarna ett stadigare intryck genom något grövre teknik och mörkare gröna och gula toner i kontrast mot blommornas sirliga utförande i blekblå och blekröda nyanser. Inne i den stora blomman har varje vitt kronblad försetts med en miniatyr-

Bild 3. Regina Christina Lillienberg, oljemålning 1742. Sidenklänningen har broscherade — i tyget invävda — blommor.

blomma, utförd i petits points, en dekorationstyp man tagit upp från Orienten. Det är inte svårt att förstå, att det krävde flera års möda att brodera denna överklänning jämte annandagsklänningen.

Av bröllopsroben gjordes senare överdrag till tolv vita stolar i salongen på Kompersmåla, det kronohemman i Småland, som Daniel Broms 6 år efter sin hustrus död inköpt. Här anlade han tillsammans med Olof Fahlén ett pottaskebruk och bebyggde stället. Då Jonas Broms efter faderns död 1774 övertagit gården, uppförde han tio år senare den nuvarande huvudbygg-

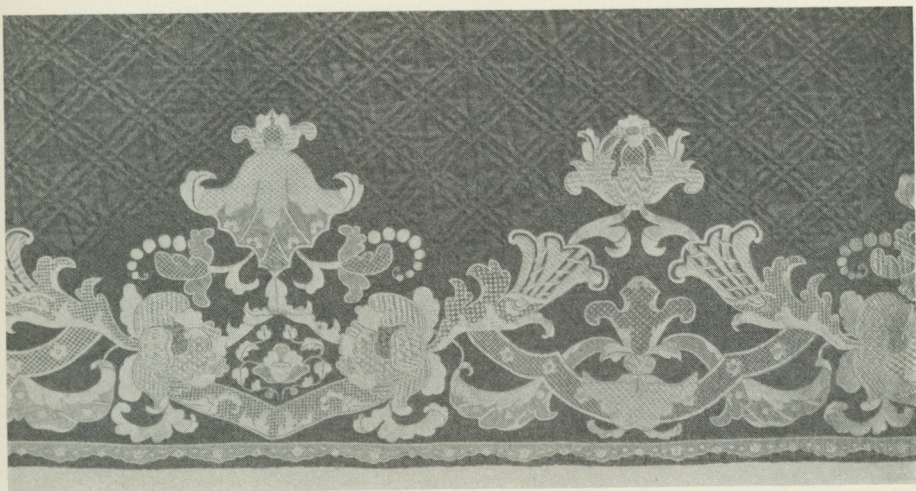

Bild 4. Detalj av Catharina Broms vadderade och stickade sidenkjol, som troligen utgjort annandagsklänning. Bården är broderad med vitt silke i olika bottensömmar.

ningen, som troligen i samband därmed försågs med målningar, vilka av en muntlig tradition tillskrivits Per Hörberg. Kanske har man då också vid det nya inredningsarbetet klätt över salongsmöbeln och låtit en broderad blomma från Catharina Broms' brudklänning bilda mittfältet på varje stolsits.

Det är intressant att iakttaga den skillnad i mönsterval, broderiutförande och färger, som kommer till synes i de två plagg, som här behandlas. Det belyser också tidens mångsidighet att man än låter sig fångas av det naturalistiska, än av det mer stiliserade draget i tidens mönsterförråd. En viss konservatism i valet av mönster kan man nog inte heller bortse ifrån, vad beträffar kjolen. Gå vi till den gröna kjolen av sidenatlas med broderad kantbård, bild 5, är det ett mer ålderdomligt, fast uppbyggt mönster med liksidigt utformade lambrequinmotiv, stela blad, ymnighetshorn och blommor, som vi se framför oss. Här har man ännu ingen känning av att rokokons lekfullhet nu är på väg till Sverige. Kjolen, som sytts i fem 68

cm breda våder av sidenatlas, är vadderad och stickad i diagonalrutor och har ett foder av vit hemspunnen linnelärft. Två 30 cm långa pocheöppningar finnas, och dessa äro placerade så att man troligen har tre tygväder fram och två bak på kjolen. Då kjolen nu är uppsprättad, har den inte kvar sin ursprungliga rynkning i midjan, men vi se av en liknande kjol i Nordiska museets ägo hur den kunnat ta sig ut, bild 6. Kjolen är fotsid med en längd av 96 cm. Det 32 cm höga broderiet i nederkanten är sytt tvärsigenom kjolen med vitt silke i platt-, schat-tér-, knut- och stjälksöm samt fyllningar av idel varierade bottensömmar. Någon hänsyn till stickningens rutor har inte tagits. Man har en känsla av att när mönstret inte inbjöd till lekfull variation så passade Catharina Bethulin ändå på att ge sitt broderi en personlig prägel genom den rika omväxlingen i sömnadstekniken. — Kanske kunna vi utgå ifrån att denna kjol med en kofta i samma eller annat material använts dagen efter bröllopet, när man inte höll så strängt på etiketten som på själva bröllopsdagen, då pompan fordrade den officiella roben. Ung-morsdräkten kunde alltså varit den vanliga koftan med kjolen och en bindmössa.

Vad ytterligare beträffar Catharina Broms' garderob, kommer dess rikhaltiga innehåll till synes i den mångfald fräscha och fina kläder, som upptagits i bouppteckningen. Här voro de dyrbara utländska stofferna väl representerade tillsammans med de präktiga inhemska materialen. Den unga fruns utstyrsel ger alltså en god bild av borgarkulturens skiftande och högtstående smak under 1700-talets mitt. Där fanns, för att nämna ett par exempel, en robe av race de sicile (tvåfärgad siden-damast, ett material som mycket väl kunde varit av svensk tillverkning, då sidenväverierna nu kommit i gång), en "brokåt gråditurs råb" (Gros de Tours, ett slags taft), en vit och en karmosinröd sidansatins pels (pelisse), sydda och stickade stubbar av taft och nopkin (lätt linne- eller bomullstyg, ursprungligen från Kina), koftor av damast och taft — allt uppräknat med stor omsorg ända till "en fiskebens styfkiortell".

Mellan Catharina Broms' bouppteckning från 1747 och hennes systers från 1797 kan en intressant jämförelse göras. Sys-

Bild 5. Damdräkt från Fredrik I:s tid, bestående av broderad kofta av bomull och stubb av grönt siden med broderad bård. Plaggen ha ursprungligen ej hört samman. Nordiska museet.

tern, Christina Elisabeth Bethulin (född 1722 och gift med apotekaren i Stockholm Johan Michael Wirwachs, som bebodde den efter honom uppkallade malmgården vid Hornskroken på Söder) dog alltså 50 år efter sin syster som änka och barnlös. De fyra barn hon haft hade alla dött innan de blivit vuxna. Hon efterlämnade som enda arvingar sin systers två barn. I hennes bouppteckning märker man, att en omsvängning ägt rum. Dels är det ju en åldrad kvinnas kvarlåtenskap, som här uppräknas, dels har modet förändrats. Gångklädernas antal har krympt ihop och de ha blivit enklare och stabilare. Ännu finns naturligtvis taft och siden, men även hemvävd kamlott och bomull. Dyrbarast av alla kläder är här en "svart Nationelle Sidensarsklädning", som återfinnes bland de borttestamenterade sakerna. Den värderas till 10 riksdaler, ett betydligt lägre belopp än det som åsattes systemens bruddräkt. Det verkar onekligen som om klädintresset svalnat med tiden, man är inte längre så stolt över sina ägodelar och värderar dem inte så högt.

Vid denna hastigt gjorda jämförelse mellan Catharina Broms' förmodade bröllops- och annandagsklänningar har det alltså visat sig hur smaken i val av broderimönster kunde skifta. Samtidigt som man håller fast vid det ålderdomligare, stilerade barockmönstret, som synes i kjolbården, broderar man den röda överklänningens blommor i en annan anda. Det är den begynnande rokokons livliga graciösa kurvor i stjälkar och blommor samt den nya känslan för färgernas valör, som här framträder.

Genom vänligt tillmötesgående av fröken Alpha Tingberg, Jönköping, har förf. fått tillfälle att studera ovannämnda kjol och broderier från 1744, vilket givit impulsen till dessa anteckningar.